

Філімончук А. Л. "Бентежні звуки далеких дзвонів": художня специфіка автобіографічної діалогії Михайла Стельмаха. *Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 березня 2021 року) / за заг. ред. Т. І. Шанскової. Житомир, 2021. С. 104–105.

А. Л. Філімончук,

студентка ННІ педагогіки;

науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент

кафедри початкової освіти та культури фахової мови **Голубовська І. В.**

(Житомирський державний університет ім. Івана Франка)

"Бентежні звуки далеких дзвонів": художня специфіка автобіографічної діалогії Михайла Стельмаха

Михайло Стельмах – справжній класик вітчизняної літератури ХХ століття, чий набуток дотепер не втратив своєї актуальності. У багатій спадщині митця важливе місце посідають твори для дітей: це поезії для маленьких читачів, віршовані казки, повісті. Предметом аналізу нашої статті стала автобіографічна діалогія Стельмаха, до складу якої ввійшли повісті "Гуси-лебеді летять", "Щедрий вечір".

В автобіографічному творі "Зачарована Десна" Олександр Довженко так пояснив прагнення зрілих людей до переосмислення власного минулого: "Чи то вже так положено людині, що проходить час, коли вивчені в давно минулому дитинстві байки й молитви виникають в пам'яті і заповнюють всю її оселю, де б не стояла вона" [4, с. 549]. Так і п'ятдесятилітній Стельмах занурився у спогади про власне дитинство, працюючи над повістю "Гуси-лебеді летять" (1963 – 1964). За два роки вийшло продовження "Щедрий вечір" (1966). Таким чином, згадані повісті склали неповторну автобіографічну діалогію.

Повість "Гуси-лебеді летять" має казкову назву й початок: "Прямо над нашою хатою пролітають лебеді. Вони летять нижче розпатланих, обвислих хмар і струшують на землю бентежні звуки далеких дзвонів" [3, с. 21]. Дідусь повідомляє онукові про те, що лебеді принесли на своїх крилах весну й життя. У правдивості дідових слів Михайлик пересвідчується, невдовзі побачивши підсніжник, який пробивається з-під снігу. Мрійливий хлопчик хоче стати чарівником, аби повернути лебедів; герой міркує над "таємничим словом", а довкола нього починає вирувати видіння казки... І диво таки відбувається: "... хтось невидимим смичком провів по синьому піднебессі, по білих хмарах, і вони забриніли, як скрипка. Я тягнув догори і сам собі не вірю: від зарічки знову над нашою хатою пролітають лебеді!" [3, с. 22].

Загадкові гуси-лебеді не раз ще з'являться у творі як художнє втілення щасливого дитинства, чистоти, відродження, гармонії людини з природою. Ці фантастичні птахи час від часу підхоплюватимуть Михайлика на свої співучі крила, переносячи його в нерозгадану далечінь, та казкове видіння триватиме недовго, бо в реальності прозаїчна буденність завжди перемагає.

В автобіографічній діалогії особливо зворушливі пейзажні картини, відтворені з безмежною любов'ю до рідного села Дяківці – стельмахівської "малої батьківщини". Як і герой "Зачарованої Десни", Михайлик захоплюється світом природи, сприймаючи все пильним оком поета. Автобіографічні повісті сповнені яскравими зоровими і слуховими образами. Так, зі сторінок бринять таємничі й тужливі лебедині крила; дзвенить сміх малечі, коли та взимку спускається зі снігової гірки; зачудовує березовий сік, який накрапає із жолобка і "так гарно вистукує: "тьоп-тьоп" [3, с. 40].

Разом із героями ми розглядаємо "загачене білими хмарами небо", "ніжну, ще зачохлену голівку підсніжника"; лякаємося чорта на жердці над ліжком, який несподівано виявляється чорними дідовими штанами; милуємося росянистою вишнею, плакучою березою і вітряками, що "намотували на свої крила бабине літо і час" [3, с. 88]. Показово, що вітряки – наскрізний значущий образ для всієї автобіографічної діалогії: це і вітрячок,

змайстрований дідом Дем'яном на прохання хлопця, бо ж "в мене такими онуками поле не засіяне" [3, с. 65]; і вітряки як неодмінний елемент сільського пейзажу; і небезпечна розвага: коли до рамен із крилами "можна було причепитись, на дурничку покружляти завмираючи, побачити невидимі з землі села, ще й показати пастушкам свою одчайдушність" [3, с. 243] (за одну з таких витівок Михайлик отримав на горіхи від мірошника Івана). Стельмах відчував певну спорідненість із цією диво-спорудою, що розмовляє з самим небом: "Мені іноді здається, що я теж схожий на вітряка, який основою, хрестовиною тримається чорної репаної землі, а крилами жадає неба" [3, с. 88].

Також прозаїк переконливо показує роль родини в нелегкому процесі власного творчого становлення. Найближчих людей Стельмах змальовує у фольклорному дусі, звертаючись до засобів контрасту: "Один має душу, як птицю, що під хмарами літає, а другий – мов квочку, що тільки на своїх яйцях сидить, висиджує не курчат, а покручів якихось" [3, с. 290].

У діалогії чітко протиставлені позитивні й негативні персонажі. Так, сили добра уособлюють сам Михайлик, його батьки – Ганна Іванівна й Панас Дем'янович, яким "з любов'ю і зажурою" [3, с. 21] присвячена перша повість, дідусь і бабуся, Люба, наймичка Мар'яна, сусід Микола, голова комітету незаможних селян, романтик Себастьян. Антагоністами виступають лукавий Юхрим Бабенко; жадібний дядько Володимир, про якого в селі кажуть, що "грошву міркамі міряє" [3, с. 173], а він постійно нарікає на злидні; криводушний дядько Сергій, котрий на очах у дітей вбиває дику кізочку.

З великою ніжністю й любов'ю змальований образ матері – найріднішої людини, котра відкрила перед сином неповторний світ природи: "Вона перша в світі навчила мене любити роси, легенький ранковий туман, п'янкий любисток, м'яту, маковий цвіт, осінній гороб і калину, вона першою показала, як плаче од радості дерево, коли надходить весна, і як у розквітлому соняшнику ночує оп'янілий джміль" [3, с. 56]. В образі Ганни

Василівни, котра "нічого так не любила, як землю" [3, с. 56], втілені найкращі риси української жінки – матері, трудівниці, берегині роду й народу.

В автобіографічній диалогії письменник виразно акцентує на духовній спорідненості із власним батьком. Михайлик, попри юний вік, знає ціну гострому слову, бо таким є тато, чиїх жартів боїться навіть дядько Володимир. Попри злидні Панас Дем'янович намагається дати синові все найкраще, забезпечити йому освіту. Узимку батько, загорнувши Михайлика в свою кирею, на руках носив його до школи: "сніг не сніг, а вчитися треба" [3, с. 152]; згодом роздобув Михайлику чобітки, а потім навіть продав корівчину, щоб син зміг вивчитись. Панас Дем'янович вельми пишався тим, що хлопець і читати добре вміє, і цифри знає, і виявляє літературний талант.

Окрасою Стельмахового твору стали образи бабусі й дідуся. Вдячний онук показує істинних українців – завжди делікатних, гречних та привітних, які з глибокою пошаною ставилися й до добрих людей, і до тварин, і до святої праці, і до святого хліба, та "не вміли шанувати свого здоров'я" [3, с. 145].

Справжнім наставником для майбутнього письменника був голова комнезаму дядько Себастьян, разом із яким вони читали книжки, говорили про всяку-всячину і мріяли про майбутнє, "коли згине коріння й насіння воєн, людської ворожнечі і злиднів" [3, с. 127–128].

У фольклорних традиціях змальований дядько Микола, непереборний оптиміст, що "жив хоч і бідно,зате весело". Автор захоплюється своїм героєм, котрий зроду не впадав у зажуру, а навпаки, попри всі життєві негаразди, робив усе можливе, "щоб іще хтось не крізь смуток дивився на світ" [3, с. 34]. Вигадливий чоловік розповідав, як боровся з різними темними силами. Згодом літератор шкодував про відсутність тієї дядькової сокири, аби можна було б відбиватись, "коли нечиста сила розбирала та не прощала мої книги і в кожному рядку вишукувала ворожі прояви, різну апологетику, збочення, селянську обмеженість, селянські дрібновласницькі тенденції і ще якусь погань" [3, с. 44–45]. Майстерно застосовуючи традиційний

фольклорний евфемізм "нечиста сила" для викриття радянської цензури, прозаїк виразно показує її антиестетичну й аморальну сутність.

Письменник влучно відкинув чергові звинувачення в "патріархальщині" та "сентиментальності". Михайло Стельмах усвідомлював нерозривний зв'язок із материнським світоглядом. Прозаїк був вдячний найдорожчій людині за те, що і йому вділено уваги до всього доброго, красивого. Як і мама, автор очікував того дня, коли грім розморожує сік у деревах чи коли не зіллям, а хлібом починає пахнути жито. Літератор не вважав таку любов сентиментами, бо, на його справедливу думку, "холодноокість збіднює і світ, і душу навіть дуже розумним людям" [3, с. 167].

Отже, автобіографічна діалогія Михайла Панасовича Стельмаха "Гуси-лебеді летять" та "Щедрий вечір" дотепер не втратила своєї актуальності, вражаючи трепетним ставленням до рідного слова, захоплюючи юних читачів глибиною проникнення в людську душу, виховуючи в них любов до материзни, до свого роду й народу, до всього щирого та доброго, що є на світі.

Список використаної літератури

1. Семенчук І. Михайло Стельмах. Нарис творчості. Київ : Дніпро, 1982. 230 с.
2. Панченко В. Під колючими вітрами часу. (Діалогія М. Стельмаха "Гуси-лебеді летять..." та "Щедрий вечір"). Стельмах М. П. *Гуси-лебеді летять...*. Повісті. Київ, 1993. С. 5–20.
3. Стельмах М. П. Гуси-лебеді летять...; Щедрий вечір : повісті : для серед. та ст. шк. віку. Київ : Веселка, 1993. 319 с.
4. Довженко О. П. Зачарована Десна : щоденник, кіноповісті, оповідання. Харків : Фоліо, 2019. 603 с.